

CZY WARTO BYĆ W SZAREJ STREFIE?

Szanowni Państwo,

przekazujemy Państwu scenariusz zajęć dotyczących zagadnienia szarej strefy w gospodarce. Podczas lekcji uczniowie poznają definicję pojęcia szarej strefy oraz przyczyny zarówno jej powstawania, jak i późniejszego powiększania się jej rozmiarów w gospodarkach. Następnie omówione zostaną „działania szarostrefowe” na obszarze Polski – w jakich branżach i rodzajach działalności możemy się z nimi spotkać, a także w których województwach osiągają one szacunkowo największe rozmiary. W dalszej części przeanalizowane zostaną rozmiary szarej strefy w innych krajach należących do Unii Europejskiej. Później natomiast nastąpi przedstawienie zarówno korzyści, jak i strat związanych z istnieniem szarej gospodarki, a także omówienie potencjalnych metod służących ograniczaniu jej rozmiarów.

Scenariusz powstał na bazie doświadczeń związanych z prowadzeniem zajęć dydaktycznych z makroekonomii w Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie oraz kursu pt. „Czy warto być w szarej strefie?” w ramach Młodzieżowego Uniwersytetu Ekonomicznego.

SPIS TREŚCI:

1. Scenariusz zajęć	s. 2 - 7
2. Materiały do zajęć z odpowiedziami	s. 8 – 12

TEMAT: **Czy warto być w szarej strefie?**

CZAS TRWANIA ZAJĘĆ: **225** minut (5 godzin lekcyjnych)

I. CELE LEKCJI (UCZEŃ):

- zna i rozumie pojęcie szarej gospodarki oraz cel jego stosowania
- potrafi wskazać zarówno pozytywne, jak i negatywne aspekty istnienia szarej strefy
- wymienia zagrożenia gospodarcze wynikające z funkcjonowania szarej strefy w kraju
- potrafi wykorzystać wiedzę z zakresu badań nad szarą gospodarką w praktyce gospodarczej, ze szczególnym uwzględnieniem gospodarki Polski

II. METODY PRACY

- wykład tradycyjny
- wykład on-line
- ćwiczenia dla całej klasy
- ćwiczenia indywidualne
- analiza źródeł statystycznych
- dyskusja dydaktyczna
- konwersatorium

III. ŚRODKI DYDAKTYCZNE

- teksty drukowane
- prezentacja multimedialna
- biała tablica suchościeralna
- markery
- arkusze papieru

PRZEBIEG ZAJĘĆ

Wprowadzenie

Drodzy Uczniowie, wyobraźcie sobie, że jesteście już dorośli, ukończyliście swoją edukację, a teraz szukacie zatrudnienia... Czy chcielibyście otrzymać od swojego pracodawcy umowę o pracę i być zatrudnionym w pełni legalnie, ale jednocześnie musieć płacić podatek dochodowy do urzędu skarbowego? Czy może preferowalibyście pracę „na czarno”, z rozliczeniami „pod stołem” i bez odprowadzania podatków, ale jednocześnie również bez odprowadzania składek na przyszłą emeryturę?

Nauczyciel rozpoczyna krótką dyskusję na temat potencjalnych korzyści związanych z byciem w szarej strefie, ale też wspomina o minusach oraz niebezpieczeństwach, które się z tym wiążą.

Nauczyciel podaje uczniom temat lekcji oraz przedstawia zagadnienia, które będą podczas niej analizowane.

Rozwinięcie

1. Czym jest szara strefa?

Nauczyciel wyjaśnia, że pod pojęciem „szarej strefy” (zgodnie z definicją stosowaną przez GUS) kryją się różne „działa produkcyjne”, które z perspektywy regulacji prawnych oraz spełniania wymaganych norm są legalne, ale ukrywane przed organami publicznymi. Wśród przyczyn „ukrywania się” można wskazać m.in. niechęć do: płacenia podatku PIT, składek na ubezpieczenie społeczne czy do stosowania przez pracodawców wymogów prawa w takich kwestiach, jak np. płaca minimalna.

Następnie nauczyciel wyświetla uczniom **filmik nr 1**, który wspólnie oglądają i zapoznają się z historią Szarego (jednego z bohaterów). Po obejrzeniu filmu analizują go i odpowiadają na pytanie nr 1.

2. Ujęcie przedmiotowe szarej strefy – schemat

Nauczyciel przedstawia uczniom **schemat nr 1**. Wyjaśnia, że „biała strefa” obejmuje wyłącznie takie działania w gospodarce, które spełniają wszystkie wymagania prawne oraz są w pełni rejestrowane i zgłaszane. Dla kontrastu wspomina później o „czarnej strefie”, która zawiera w sobie z kolei aktywności gospodarcze zarówno niezgodne z obowiązującym prawem, jak i niezgłaszane. „Szara strefa” jest natomiast uważana za zjawisko pośrednie, zawierające w sobie cechy zarówno „białostrefowe” (ponieważ zaliczają się do niej działania dozwolone przez prawo w danym kraju), jak i „czarnostrefowe” (z uwagi na to, że działania te nie są zgłaszane właściwym organom państwowym). Nauczyciel zaznacza również, że – przede wszystkim z punktu widzenia interesu państwa i wpływów podatkowych, stanowiących źródło jego dochodu – najbardziej optymalnym rozwiązaniem byłoby, gdyby cała gospodarka składała się wyłącznie z „białej strefy”. Następnie nauczyciel rozdaje uczniom małe arkusze papieru i prosi ich o udzielenie na kartkach odpowiedzi na pytanie nr 2 (uczniowie – w zależności od ich preferencji – mogą pracować nad tym zadaniem w parach lub indywidualnie).

3. Główne przyczyny rozwoju szarej strefy

Najpierw nauczyciel pyta uczniów, dlaczego ich zdaniem szara strefa pojawia się w gospodarkach - jakie sytuacje mogą temu sprzyjać i co może „motywować” pracowników do tego, że chcą (lub zgadzają się) pracować dla kogoś bez podpisania umowy. Rozpoczyna dyskusję na ten temat. Następnie wyjaśnia uczniom, że w literaturze pojawia się wiele możliwych przyczyn rozwoju tego zjawiska i wymienia kilka z nich, np. (1) wysokie podatki dochodowe w niektórych krajach, mogące zniechęcać pracowników do podejmowania „oficjalnego” zatrudnienia, (2) wysokie poziomy stopy bezrobocia, skutkujące dużymi trudnościami w znalezieniu „w pełni legalnego” zatrudnienia oraz (3) bardzo rozbudowane systemy „ulg i preferencji”, mogące skutkować zdemotywowaniem części społeczeństwa do podjęcia pracy w sektorze oficjalnym.

4. Szara strefa w Polsce

Na początku tej części nauczyciel wspomina, że zgodnie z badaniami GUSu udział szarej strefy w polskiej gospodarce w latach 2017-2020 zmniejszał się, co powinno być interpretowane pozytywnie.

a) według działalności

Następnie nauczyciel wyświetla na slajdzie (lub rozdaje uczniom w formie wydruku) **tabelę nr 1**, która przedstawia szacunki rozmiarów szarej gospodarki oraz działalności nielegalnej w tworzeniu polskiego PKB w latach 2017-2020. Następnie wspólnie interpretują dane i odpowiadają na pytania nr 3 oraz 4.

b) według województw

Nauczyciel zaczyna tę część lekcji od przypomnienia uczniom, że w Polsce funkcjonuje obecnie podział na 16 województw. Może również (ale nie jest to wymagane) posłużyć się w tym momencie mapą Polski i sprawdzić poziom wiedzy uczniów w tym zakresie. Następnie nauczyciel wyświetla na ekranie **tabelę nr 2** (prezentującą szacunkowe wielkości szarej strefy gospodarczej w poszczególnych polskich województwach w 2017 roku) i prosi uczniów o zastanowienie się i udzielenie odpowiedzi na pytanie nr 5. Później dodaje również, że rozmiar szarej strefy w województwie mazowieckim jest o ok. 4 punkty procentowe większy niż w województwie małopolskim, które znajduje się na drugim miejscu w tym zestawieniu.

5. Szara strefa w Unii Europejskiej

Nauczyciel drukuje i rozdaje uczniom lub wyświetla na slajdzie **wykres nr 2**, na którym prezentuje wielkości szarej strefy w krajach członkowskich Unii Europejskiej. Nauczyciel najpierw informuje, że obecnie w skład UE wchodzi 27 krajów (do 2020 roku było ich 28, ale wówczas Wielka Brytania opuściła to ugrupowanie), później w kilku zdaniach tłumaczy zarówno historię jej powstania, jak i rozszerzeń składu członkowskiego. Przypomina również, że Polska należy do UE od 2004 roku. Następnie prosi uczniów, aby dokładnie przeanalizowali wykres i zastanowili się nad odpowiedziami na pytania nr 6 i 7. Po udzieleniu odpowiedzi na te pytania nauczyciel zwraca uwagę, że z wykresu wynika, iż najmniejsze rozmiary szarej strefy występują w krajach bogatszych, a największe – w biedniejszych.

6. Pozytywne i negatywne strony funkcjonowania szarej strefy w gospodarkach

Nauczyciel prosi uczniów, aby razem z nim zastanowili się, jakie można wskazać pozytywne i negatywne aspekty związane z funkcjonowaniem szarej części gospodarki w kraju. Nauczyciel rysuje na tablicy dużą tabelę, którą dzieli na dwie kolumny: pierwsza nosi tytuł „pozytywne strony szarej strefy”, druga – „negatywne strony szarej strefy”. Prowadzący lekcję prosi uczniów, aby kilka minut zastanowili się nad tym, co można umieścić w obu kolumnach, a następnie może wybrać jedną z dwóch opcji: (a) zachęcać uczniów, aby po wygłoszeniu swoich propozycji podeszli do tablicy i samodzielnie wpisali je do tabeli lub (b) słuchać propozycji uczniów i „w ich imieniu” wpisywać je do tabeli. Do pozytywnych stron funkcjonowania szarej strefy zalicza się m.in. (a) możliwość poprawy poziomu życia części (głównie uboższej) społeczeństwa w kraju, (b) możliwość wytworzenia oraz dostarczenia na rynek dodatkowej (w niektórych sytuacjach potrzebnej) produkcji oraz (c) to, że działalność w szarej strefie może stać się szansą na zdobycie przez „pracowników” pewnych kompetencji, które później mogą oni przenieść do gospodarki oficjalnej. Jeżeli chodzi natomiast o negatywne aspekty istnienia szarej strefy, to zaliczamy do nich przykładowo: (a) zmniejszone wpływy do budżetu (spowodowane przede wszystkim unikaniem płacenia podatków), (b) brak ochrony zarówno pracowników, jak i pracodawców (która byłaby zapewniona w przypadku posiadania umowy o pracę) oraz (c) zwiększenie natężenia zjawisk korupcyjnych.

7. Metody ograniczania rozmiarów szarej strefy

Na początku tej części zajęć nauczyciel powinien jasno podkreślić, że z punktu widzenia gospodarki i budżetu państwa szara strefa jest bardzo niekorzystnym zjawiskiem – przede wszystkim dlatego, że zmniejsza wpływy z podatków do budżetu. Osoby rządzące krajami powinny zatem zmierzać do jej wyeliminowania, co oczywiście jest zadaniem bardzo trudnym do realizacji. Co rządzący mogą zatem zrobić, aby z jednej strony zniechęcić do działalności w szarej strefie, a z drugiej zachęcić do aktywności w strefie białej? Przede wszystkim edukować społeczeństwo (m.in. w zakresie długookresowych konsekwencji wynikających z „pracy na czarno” dla pracownika), wprowadzać dodatkowe regulacje oraz promować rozliczenia w obrocie bezgotówkowym. Nauczyciel wspomina również w tym miejscu, że zgodnie z danymi

publikowanymi przez NBP i IPAG, w latach 2018-2022 nastąpił w Polsce szybki rozwój systemu transakcji bezgotówkowych.

Zakończenie

W celu podsumowania wszystkich rozważań i wniosków, które padły podczas lekcji, nauczyciel posługuje się w tym miejscu **komiksem nr 1** (treść może udostępnić uczniom w formie wydruku lub wyświetlić go w postaci prezentacji multimedialnej). Wszyscy wspólnie analizują historię i doświadczenia Stefana Bąbla - zwracając jednocześnie uwagę na plusy i minusy bycia w szarej strefie - oraz odpowiadają na ostatnie pytanie, czyli pytanie nr 8.

Następnie nauczyciel ponownie zapisuje na tablicy główne pytanie, a jednocześnie temat lekcji, czyli „Czy warto być w szarej strefie?” i prosi uczniów, aby indywidualnie na nie odpowiedzieli. Może również doprecyzować i uszczegółowić to pytanie, na przykład w następujący sposób: „Odnosząc się zarówno do korzyści, jak i kosztów funkcjonowania szarej strefy wyrażcie proszę swoją opinię na temat tego, czy warto być w szarej strefie? Jak działanie szarej strefy wpływa na gospodarkę danego kraju?”.

Praca domowa

Zadanie domowe nr 1: Które z przyczyn wywołujących i potęgujących zjawisko szarej strefy uważasz za najbardziej istotne? Wybierz co najmniej dwie i uzasadnij swój wybór.

Zadanie domowe nr 2: Z obu wymienionych grup (pozytywnych i negatywnych stron funkcjonowania szarej strefy) wybierz po dwa argumenty - jeden, który przekonuje Cię najbardziej i jeden, z którym najbardziej się nie zgadzasz. Swój wybór krótko uzasadnij.

Materiały do lekcji z odpowiedziami:

- **Filmik nr 1:** „Szara strefa”, link:
<https://www.youtube.com/watch?v=sBfIBBHpdQ>

Pytanie nr 1: Dlaczego działania Szarego (bohatera filmiku) można zaliczyć do działalności w szarej strefie? Dlaczego został on aresztowany?

Odpowiedź: Szary zatrudniał pracowników bez umowy, fałszował faktury, używał nielegalnego oprogramowania.

- **Wykres nr 1:** Ujęcie przedmiotowe szarej strefy

Źródło: Głodek P. (2008), Szara strefa w przedsiębiorstwie – zakres pojęcia i podstawowe obszary badań, [w:] E. Stawasz (red.) Zarządzanie wzrostem małych i średnich przedsiębiorstw w kontekście szarej strefy, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź

Pytanie nr 2: Opierając się na definicjach **strefy białej, szarej i czarnej**, podajcie po jednym przykładzie działalności w każdej z tych stref.

Odpowiedzi (przykładowe):

- ✓ Przykład działalności w strefie białej – np. zatrudnienie sprzedawcy w sklepie spożywczym na umowę o pracę na czas nieokreślony na terenie Polski
- ✓ Przykład działalności w strefie szarej – np. zatrudnienie osoby sprzątającej w sklepie spożywczym bez umowy na terenie Polski

- ✓ Przykład działalności w strefie czarnej – np. produkcja i sprzedaż narkotyków na terenie Polski

- **Tabela nr 1:** Szacunki rozmiarów szarej gospodarki oraz działalności nielegalnej w tworzeniu polskiego PKB w latach 2017-2020

Sekcje PKD	2017	2018	2019	2020
PKB	100,0	100,0	100,0	100,0
Gospodarka nieobserwowana	12,5	12,1	11,1	10,4
• Przemysł	1,4	0,7	1,0	0,9
• Budownictwo	1,7	1,7	1,8	1,7
• Handel i naprawa pojazdów samochodowych, zakwaterowanie i gastronomia	4,8	4,7	4,4	4,0
• Transport i gospodarka magazynowa	1,1	1,2	0,9	0,9
• Obsługa rynku nieruchomości	1,7	2,0	1,5	1,3
• Pozostałe sekcje	1,4	1,4	1,1	1,2

Źródło: Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych 2017–2020, GUS, Warszawa 2022

Pytanie nr 3: Co (zgodnie z danymi w tabeli nr 1) działo się w latach 2017-2020 z wielkością udziału gospodarki nieobserwowanej w polskim PKB?

Odpowiedź: Zmniejszała się (z 12,5% do 10,4%).

Pytanie nr 4: Na jaką branżę przypadała w Polsce w 2020 roku największa część gospodarki nieobserwowanej?

Odpowiedź: Na handel i naprawę pojazdów samochodowych oraz na działalności związane z zakwaterowaniem i gastronomią.

• **Tabela nr 2:** Eksperymentalne szacunki szarej strefy gospodarczej w województwach w Polsce w 2017 roku

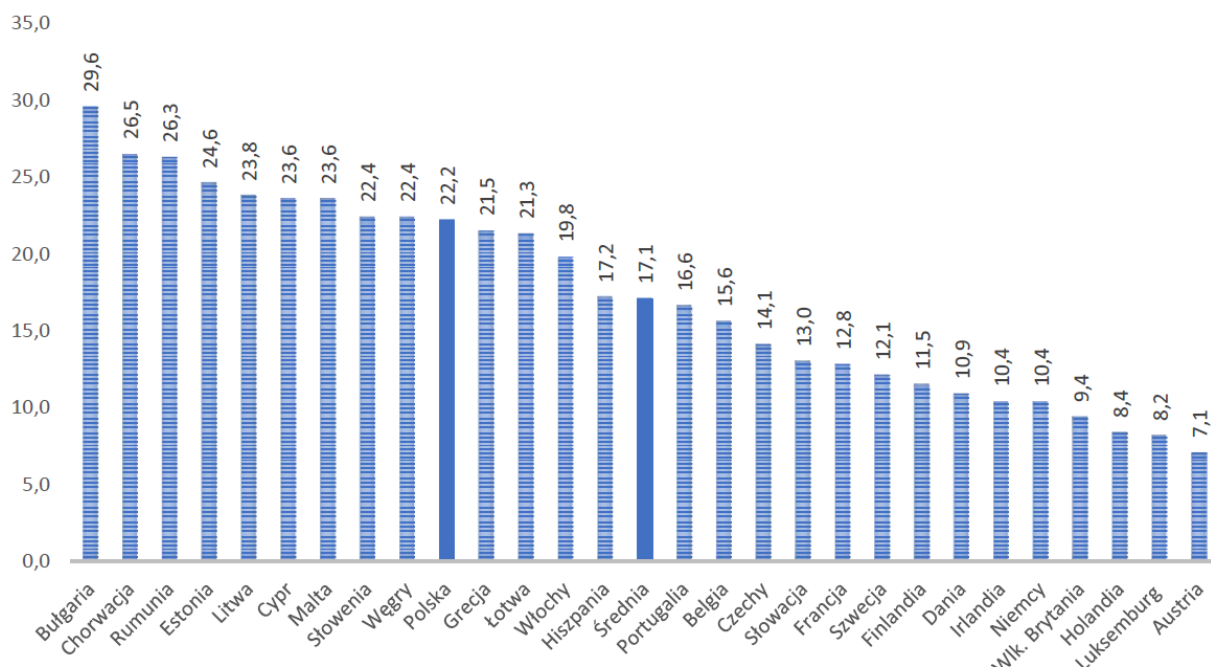
Województwo	PKB ogółem, szacunek GUS	Szara strefa wg GUS w podziale na województwa (IPAG)	Doszacowania IPAG	Szara strefa w ujęciu IPAG	Szara strefa w proc. skorygowanego PKB
Polska ogółem	1 988,7	262,5	134,6	397,1	18,7
Dolnośląskie	166,0	18,9	11,1	30,0	15,3
Kujawsko-pomorskie	87,3	8,2	3,7	12,0	12,0
Lubelskie	75,9	8,7	4,9	13,6	15,2
Lubuskie	43,5	4,8	2,2	7,0	13,9
Łódzkie	120,0	12,9	6,8	19,7	14,1
Małopolskie	160,0	20,8	12,4	33,2	17,2
Mazowieckie	446,1	86,8	31,8	118,6	21,0
Opolskie	40,8	3,9	1,9	5,8	12,4
Podkarpackie	76,9	9,1	5,4	14,5	15,9
Podlaskie	44,0	5,3	3,7	9,0	17,0
Pomorskie	116,0	15,3	8,7	24,0	17,1
Śląskie	243,5	27,3	17,3	44,6	15,5
Świętokrzyskie	46,1	4,4	2,7	7,1	13,4
Warmińsko-mazurskie	52,2	6,6	3,8	10,4	16,6
Wielkopolskie	196,8	22,0	11,1	35,6	15,3
Zachodniopomorskie	73,5	7,4	3,7	12,0	14,0

Źródło: Szara strefa 2019, IPAG, Warszawa 2019

Pytanie nr 5: W którym województwie (zgodnie z danymi przedstawionymi w tabeli nr 2) odnotowano w 2017 roku największy, a w którym najmniejszy udział szarej strefy w PKB?

Odpowiedź: Największy udział szarej strefy w PKB odnotowano w województwie mazowieckim, a najmniejszy – w kujawsko-pomorskim.

- **Wykres nr 2:** Rozmiary szarej strefy w krajach UE w 2017 roku (w % oficjalnego PKB)

Źródło: F.Schneider, Implausible Large Differences of the Size of the Underground Economies in Highly Developed European Countries? A Comparison of Different Estimation Methods, za: Szara strefa 2018, IPAG, Warszawa 2018

Pytanie nr 6: W którym kraju UE odnotowano w 2017 roku największą, a w którym najmniejszą wielkość szarej strefy? Ile % one wyniosły?

Odpowiedź: Największa – w Bułgarii (29,6%), najmniejsza – w Austrii (7,1%).

Pytanie nr 7: Jak – na tle innych krajów UE – wygląda sytuacja polskiej gospodarki? Czy wielkość szarej strefy w Polsce była większa czy mniejsza od „średniej unijnej”?

Odpowiedź: Wielkość szarej strefy w Polsce wyniosła 22,2% PKB i osiągnęła wartość większą od średniej unijnej (która wynosiła 17,1%).

Projekt pt. *Młodzieżowy Uniwersytet Ekonomiczny* realizowany jest w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020 współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, nr umowy: POWR.03.01.00-00-T220/18. Kwota dofinansowania ze środków europejskich: 2 505 178,95 zł. Całkowita wartość projektu to 2 972 447,73 zł.

- **Komiks nr 1:** „Na własny rachunek” (uwaga: komiks znajduje się w osobnym załączniku PDF i na stronie <https://www.komiksy-ekonomiczne.pl/pl/article/na-wlasny-rachunek>)

Pytanie nr 8: Dlaczego Stefan Bąbel (bohater komiksu) nie chce założyć oraz zalegalizować swojej działalności i preferuje działania w szarej strefie?

Odpowiedź: Stefan Bąbel nie chce założyć firmy, ponieważ: nie lubi biurokracji i wypełniania dokumentów (co jest niezbędne przy prowadzeniu firmy), nie chce płacić pieniędzy państwu (miałby np. odprowadzać podatki) oraz nie chce poświęcać czasu na formalności związane z oficjalnym prowadzeniem działalności gospodarczej.